

ծիր տակ դնելու համար Վաթիթ ուրիշ նպատակակցէտ չունի բայց եթէ պաշտպանութիւնն իր հայրենիքին եւ զայն հարստահարող բռնաւորին չըպցումը Բիւսթէմ երբեմն վայրագ է. ան պահուն ուր Սոհրապը կը զգեսանէ եւ սուրն անոր կողք կը մխէ, կը նախատէ զայն Վաթիթ, իր անկումէն առաջ, զերպաղանցապէս խզճահար հերոսն է Բիւսթէմ կը կուռի իր որդւոյն հետ՝ առանց՝ զայն ճանչնալու, եւ պարսիկ հեքեաթին այդ տեսարանը կը խորհրդապատկերէ կոյր ձապատագիրը՝ որ ապուշ անգթութեամբ մը իրարու դէմ կ'արձակէ երկու քաջ ու ազնիւ էտիկներ որոնք իրար պաշտելու համար էին եղած Վաթիթ եւ Մներ կը կուռին առաջն Ե եւ է Եսխալուճիքի զոհ ըլլալու, միմիայն հնազանդելու համար, ըստ հայ հեքեաթին ներքին իմաստին, Սեւուծոյ կամքին որ յանցաւոր եւ ինկած հերոսը կը պատժէ իր սեփական որդին մղելով որ ձեռք վերցնէ անոր վրայ, իմանդոտ, փայլուն եւ ամեն բանէ առաջ վիպական ներշնչում մըն է որ կ'ոգեւորէ պարսիկ հեքեաթը, որուն մէջ լաւ ճշգրտած բարոյական նշանակութիւն մը կը պակսի. հայկական հեքեաթը ամէն բանէ առաջ «բարոյական» զեւցազանդութիւն մըն է, եւ քրիստոնէական բարոյականի, հարեւոր տարբերութիւն մը, վերջապէս, եւ որուն մէջ ամբողջ առաւելութիւնը պարսիկ հեքեաթին կողմն է, այն է որ «Բիւսթէմ եւ Սոհրապ»ի պատմութիւնը բազմ ունեցած է շքեղ ձեւի մը մէջ մեծ բանաստեղծէ մը երգուելու, մինչդեռ Վաթիթի եւ Մների աւանդալէպոր, պատահներ պատմութեամբ, կամ ժողովրդական պոէտներէ երգուած՝ նախնական ու բարբարոս ձեւի մը մէջ, դեռ կը սպասէ իր Զիրտուսիին:

ԱՐՇԱՅ ԶՊԱՆԵԱՆԷ

ԽԱՋ-ՓՈՒՇ

ՊԱՏԿԵՐ ՊԱՐՍԻԿ ԽԵՂՃԵՐՈՒ ԿԵԱՆՔԷՆ(*)

(քարգումանաւած արեւմեան հայերէնի)

Ի

Մզկիթէն յետոյ բաղնիքը մասնատական աշխատիքի այն կարեւոր հիմնարկութիւններէն մին է որ բարեպաշտ միւսլիմանին թէ՛ հոգեւոր եւ թէ՛ մարմնաւոր պէտքերը կը հոգայ. այդտեղ կը կատարուին լուացման ծէսերը, այդտեղ կը ներկուին սրբաւոր հինայով՝ կրօնասէր հանձնիրու նուիրական մօրուքներն եւ ոտքերուն ու ձեռքերուն եղունգները:

Ինչպէս որ մզկիթին իր հովանւոյն տակ կը պատրաստէր ազգատներն ու անտուն անտեղ նըզեհներու բազմութիւն մը, նոյն բարիքը կը կատարէ նաեւ բաղնիքը:

Ներկայացնեմք Թահրանի բազմանիւններէն մին:

Մեզի համար հետաքրքիր է այն մասը որ տեղէն կը տաքցնեն բաղնիքը. Ատի ետեւի կողմի մեծ բակն է, ուր ամբարուած են բոլոր վառելի նիւթերը Փայտը պակասութեան պատճառով, մասամբ կը վառեն մանրած յարդ եւ անասուններու աղբ, ճանթէի եւ ուրիշ դասական բանաստեղծներու նկարագրած գոթիքը շատ փոքր նմանութիւն ունի Պարսից բաղնիքի այն ստորերկրեայ հրամարին հետ, որ, շատ յատկանշական անունով մը, կը կոչուի «ճահնամ», որ հինին կամ գոթիքը ըսել է: Մթին մուտք մը, ծուխէն ու մուխէն սեւցած պատերով, դէպ ի այդ գոթիքը կը տանի ինչպեղ անխիմանելի կերպով կը վառի կրակը եւ իր ջերմութիւնը կը տարածէ դէպ ի բարձր ընդարձակ կամարները, որոնց վրայ դրուած են ջուռով լեցուն արագին կաթնասներ, որոնք բոլորակ աւապաններու ձեւ ունին, Գոթիքէն՝ կաթնասներու մօտած տակերը միայն կ'երեւան, իսկ անոնց լայն թերանները կը քաջուին վերի յարկը, ուր բուն բաղնիքը կը գտնուի, այսինքն լուացման տեղը:

(*) Բաֆֆի այս վիպակը Արճազանքի 1886 տարեշրջանի 27 եւ 28 թիւերու մէջ երեւցած է, եւ իր հատորներէն ոչ մէկուն մէջ չէ ամփոփուած դեռ, որով եւ անծանօթ կը մնայ շատերուն: «Անահիթ» ընթերցողներուն կը կարծենք հաճոյք պատճառել զայն հրապարակելով՝ արեւմտեան հայերէնի թարգմանութիւնը:

Այդ գծովքը նոյնպէս ունի իր դատապարտաւորները. այդ գծովքին մէջ ալ կը տանջուին մարդիկ, եթէ ոչ կրակի բոցերու մէջ, բայց անոր փոխարէն՝ կրակէն արտադրուած մոխրի կոյտերուն մէջ ։

Մշտավառ կրակի մոխիրը, բլուրներու նման զիջուած, բաւական ընդարձակ տեղ կը բռնէ որ կը կոչուի «քուլամպար» (*) : Այդ մոխրի ամբարանոցին մէջ կը թաւալի թշուառներու ստուար բազմութիւն մը : Այստեղ, տաք մոխրի կոյտերուն մէջ տեղ կ'երեւան զանազան գլուխներ՝ մեծ ու փոքր, տղաքներու եւ աղջիկներու : Նայելով այդ ողորմելիներու մրտաւեհ երեւներուն, այնպէս կը թուի որ քուլամպարն պատժապարտներ ըլլային, գետնի մէջ կենդանի թաղուած (**) :

Ո՞վ են ատոնք :

Ատոնք քաղաքին այն անտէրունչ, կիսամերկ երախաներն են, որոնց հայրն ու մայրն յայտնի չէ, որոնք ցորիկով կը թափառեն փողոցներուն մէջ, մուրաքցիանութիւն կ'ընեն, իսկ գիշերը պակկելու տեղ չունին : Ատոնք քաղաքին այն անգործ աշուրն ու կիներն են որ կա՛մ անընդունակ են աշխատութեան, կա՛մ աշխատութիւն չեն գտնիք եւ միայն ողորմութեամբ կ'ապրին : Կեանքի այդ զօրաղջ զաւակները տարուան տաք եղանակներուն մէջ աւելի երջանիկ են : Բաց օդի մէջ, երկնքի պարզ կամարին տակ, անոնց համար ամենուրեք տեղ եւ օթեւան կայ : Ուրտեղ որ միջին, այնտեղ կը պառկին, թէ՛ փողոցը եւ թէ՛ փողոցէն դուրս անձնակ անապատ մը : Իսկ ձմե՛ռը : Ո՛րք պատուապարտին ձմեռուան ցուրտէն ու սառնամանիքէն : — Այդ ժամանակ անոնց միակ ապաստանարանը կ'ըլլայ բաղնիքներուն սղշ-տխը» : Տաք մոխիրը անոնց համար փափուկ անկողին կը դառնայ . մերկ մարմնով կը թաղուին անոր մէջ, եւ այդպէս կը պառկին :

Ո՛րքան այդպիսի թշուառներ կան Պարսկաստանի մայրաքաղաքին մէջ, որոնք գիշերը դուռնին հանգչիցնելու տեղ մը չունին :

Յայտնուցաւ երիտասարդ «խաղ-փուշը», զոր առաւօտուն տեսնուք : Ծափար կը կոչին զինքը : «Սալ-փուշ»ներու հասարակութեան

մէջ բաւական հեղինակութիւն կը վայելէր ծափարը : Թէ ինչո՞վ ստացած էր այդ հեղինակութիւնը, դժուար է բացատրել, զուցէ աւոր համար որ մինչդեռ ուրիշ «խաղ-փուշ»ները, իրենց ցնցոտիներուն մէջ փաթթուած, դարձեալ կը տրտնջային ցուրտէն, ան իր միակ զինջակովը ամենեւին զանդատ չէր յայտնի :

Ծափարը ունէր նաեւ ուրիշ բարձր արժանիքներ :

Վենետիկեամբ անցաւ մոխրակոյտէն, աչք մը նետեց թշուառներուն վրայ, մօտեցաւ մութ խորշի մը, որ նեղ ու երկար սենեակի մը նմանութիւն ունէր : «Ժօխը»ը իր չորս կողմէր շատ այդպիսի խորշեր ունէր, որոնք կը տաքնային պատերէն, եւ ամպամած օրերը՝ կը ծառայէին բաղնիքի ճերմակեղէնները չորցընելու : Այդ մէկին մէկ կողմի պատը վաղուց քանդուած էր, այդ պատճառով առանց գործածութեան էր մնացած : Ծափարը կը բնակէր այդ աւերակիին մէջ : Բաղնիքաներն էս իր սեռոր յարաբերութիւնը եղաւ այդ առանձնայնորէ ման պատճառը : Շինեց, սարքեց իր բնակարանը, պատին բանդուած տեղը քարեր, աղիւսներ շարեց, ի հարկէ առանց ծեփի, եւ քամին ու ցուրտը անարգել կերպով կը փչէին ճեղքերէն : Տարակոյտ չկայ որ Ծափար իր անձին համար այդքան հոգ չէր տանէր, բայց ունենալու էր ուրիշ պատճառ մը որ զինքը մղած էր այդ մութ գիրեզմանը բաղնիքանէն խնդրելու :

Անոր խնամակալութեան ներքեւ կը զբոսնէր երախայ մը, որուն նուիրած էր իր սէրը, իր հողորդն բոլոր զգացողմները : Երախան քունացած էր, երբ ներս մտաւ . այդ պատճառով յուշիկ քայլերով մօտեցաւ, որ չարթնցնէ զայն, եւ կամայ մը նստաւ անոր մօտ : Մահուկին ներկայութիւնն այդ կոչու կոպիտ մարդը քընքընէր թեանը տեսնուցուցած էր : Երկարօրէն, ժամանաւոր ընտելեամբ մը անոր վրայ կը նայէր : Երախան մինչեւ վերջը թաղուած էր յարգէ անկողնի մը մէջ, իսկ պուլսը գրած էր քրքրուած փաթիթի մը վրայ որ բարձի տեղ կը ծառայէր : Հոգաստար մօր մը ձեռքով ամենայն խնամքով պատրաստուած անկողին մը իր բոլոր

(*) Այս բառը կը նշանակէ մոխրի ամբար, աղճատուած կը գործածուի՝ արտասանուելով «թուլամպար» :

(**) Պարսկական զանազան սոսկալի պատիժներու շարքին մէջ սովորական է նաեւ

մարդիկ կենդանի թաղելու պատիժը : Դատապարտուին հասակին չափով փոս մը կը փորեն եւ ուղղակի զիրքով դաշն կը կայնեցնեն փոսին մէջ, իսկ չուրջը կը լեցնեն կրակ, զբուլուկ քան թաց քողով :

փափկութեամբ չպիտի կարենար այնպիսի քաղցր քուն մը պարզեւել մանուկին, ինչպէս քնացեր էր այդ փոքրիկ երախան իր յարդէ մահճին մէջ, երբեմն անոր սիրուն դէմքը կը ժպտէր, երբեմն լիալուրթ ընարձը անհասկա- նալի բառեր կը թոթովէր, Կ'երեւար որ երազ- ներու մէջ է, Մրախառն փոշին, որով լեցուած էր «գոթաք»ի ամբողջ միջնորդութեամբ աչք երա- խային գեղեցիկ դէմքին վրայ իր մոյգ-սեւ խաւք դրած էր, որով անոր դէմքը աւելի թուխ գոյն էր ստացեր, Ան ջրանած էր, եւ քրտինքը կ'որոգէր սեւ փոշին, եւ սեւ կաթիլներով կը թափէր անոր ըսածին վրայ, ճափարը ձեռքը տարաւ, սրբեց երախային ճակտին քրտինքը, Բայց, շնայելով անոր բոլոր զգուշութեանը, խաղաղօրէն պէս կոչու ձեռքը այնպիսի զգալի չփութ գործեց որ երախան արթնցաւ, Քնա- թաթիւն աչքերը բացաւ եւ, մտքը տեսնելով իր խնամակալը, աւր ձայնով հարցուց.

— Աքաղա՛ղը... Ի՞նչ կըսու աքաղաղը...
 «Ո՛ր գնաց, հայրի՛կ...»

— Փախաւ, զաւակս, զատասխանեց ձա- փար զայն հանգարտեցնելով:

— Տէ՛ր բռնէ, չուտ բռնէ՛...»

Ճափար, փոխանակ ետեւէն երթալու այդ աքաղաղին, զոր երախան երազին մէջ էր տե- սեր, բացաւ անոր առջեւ իր դնիջակը: Երա- խան տեսնելով ճակնդեղի կարմիր կոշտերը, մոռցաւ աքաղաղը, սկսաւ ազահաւար ուտել, Քանի մը բոպէ կերաւ, առանց ձայն հանելու, Երբ քիչ մը կ'ուտցաւ,

— Ի՞նչ կ'անուէ, ըսաւ:

Երեք տարի առաջ Ճափար այդ երախան զտաւ խանձարուրի մէջ, մէկիւթին դրան մօտ(*) եւ որդեգրեց զայն: Այդ երեք տարուան ըն- թացքին մէջ այդ երախան իր ամբողջ հոգա- ծութեան առարկան էր զարձած:

ԲԱՅՅԻ

(Շարունակելի)

(*) Պարսիկները սովորութիւն ունին անհա- րազատ մանուկները ձեռք մզկիթներու դրան մօտ, աւրից բարեսիրտ մարդիկ զանոնք կը վերցնեն եւ կը խնամեն:

ԼԱՅՈՒՆ

ԺԴ
 ԽԱՅՐԱՄ

—

Ի պատիւ քեզ, ո՛վ հայաքաջ նահատակ,
 Կ'ուզեմ խաչքար մը կանանդակ եւ անդանդակ
 եւ յօրինել անոր բոլոր նուրբ քանդակ
 Ինչպէս քերթող մը կը յըղկէ ճարտար տաղ:

Կ'ուզեմ կանգնել զայն դարնային լուսնի տակ
 Որ կը կաթէ մարգարտափայլ շամանդակ.
 Կ'ուզեմ կանգնել կրճեայ անբիծ յիշատակ,
 Ո՛վ սիրելիս, որ մեռար այդպէս վաղձալ:

Ի սէր երկրիդ աղատութեան շուրջ մեռար,
 Քամահելով ամէն հանոյք եւ զաշխարհ,
 Քամահելով վատը մեռար քաջի պէս:

Երիտասարդ, կ'օրհնեմ աշխուռ ու սկզ քունդ.
 Թո՛ղ զայն Հայոց աղջիկ խնկեւ լուսնուդ.
 Դէմքը քարիդ քրտնի, սիրել, լալ ըզքեզ:

ՎԱՆՔԱՄ ՍՎԱՅՏԱՆ

ԻՐԱՆԻՍԹ ԲԸՆԱՆ

(Շար. եւ վնշ)

—

«Իմաստասիրական տրամախօսութիւններ»ուն
 մէջ վերստին կ'երեւան այն համոզումները
 զոր գոյացուցած էր արդէն երբ «Դիտութեան
 ապագան» կը գրէր. գիտութիւնը միայն թոյլ
 կուտայ ճշմարտութիւնը ճանչնալ. մասնաւոր
 գերբնական մը գոյութիւն չունի. տիեզերքը կը
 դիմէ դէպ ի իր վախճանը, որ իտէպիւն իրա-
 կանացումն է, ներքին հարկի մը մղման տակ.
 մարդը տիեզերքի գործին կը մասնակցի գի-
 տութեամբ, բարոյականով եւ արուեստով,
 այսինքն դէպ ի իտէպն անհայտնողի դի-
 ցով: Առաջուրէն աւելի կը չնշտէ Ռենան մեր
 ծանօթութեանց անստուգութիւնը, այն գի-
 ւտածներն ու վիժումները որ իտէպիւն իրա-
 կանացմանը կ'ընկերանան. կը հարցնէ ինքե-
 րեն թէ արդեօք բանավարութիւնն ու արդա-
 րութիւնը ասմանուած են երկիր-մուրաքկին
 վրայ իրականանալու, եւ թէ ամեն ինչ որ
 մարդոց զարգացեալ դասը պիտի կարենայ ը-
 նել, ամբողջ իրեն վնասելու անկարող դար-
 ձնելը պիտի չըլլա՞յ՝ սարսափի միջոցով անոր